

יתרו הוא חובב הוא רעואל

מִים ראשונים: התורה היא ספרו וסיפורו של העם העברי - עם ישראל, אבל אינה מצטמצמת רק באישים 'משלנו'. לא מעט אישים שאינם בני-ברית נזכרים בתורה, מי לשבח ומי לגנאי. אחד הבולטים שבהם הוא יתרו חותן משה שזכה ופרשת מתן תורה קרויה על שמו. מי הוא יתרו הוא חובב הוא חבר רעואל?

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: ... וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹתֵן שָׁם הָרַק הָאֱלֹהִים: ... וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְיַת חֵתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁקוּ לוֹ וַיִּשְׂאֲלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֱלֹהִים: וַיִּסְפֹּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפָרְעוֹ וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֵת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מָצְאתֶם בְּדֶרֶךְ וַיְצַלֵּם ה': ... וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר הֲצִיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרָעוֹה אֲשֶׁר הֲצִיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם: (שמות יח א-ז).¹

וַתְּבַנְּנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמְרוּ מִדּוּעַ מִהֲרַתָּן בָּא הַיּוֹם: (שמות ב יח).²

וּמֹשֶׁה הָיָה רָעָה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחֵר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל הָרַק הָאֱלֹהִים חֲרֵבָה: (שמות ג א).³

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֶבֶב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נִסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל־הַמִּקְוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתְּנוּ לָכֶם לָכֶה אֲתָנוּ וְהַטְּבִנוּ לָךְ כִּי־הָיָה דְבַר־טוֹב עָלֵי־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלָיךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מִוֹלְדָתִי אֵלָיךְ: וַיֹּאמֶר אֶל־נָא תַעֲזֹב אֲתָנוּ כִּי עַל־כֵּן יִדְעַתְּ חֵתְנוֹ בַּמִּדְבָּר וְהֵייתָ לָנוּ לְעֵינָיִם: וְהָיָה כִּי־תִלָּךְ עִמָּנוּ וְהָיָה הַטוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהַטְּבִנוּ לָךְ: (במדבר י כט-לב).⁴

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דעמלק יתרו פרשה א ד"ה וישמע יתרו

¹ פרשתנו נפתחת בחיבור המיוחד של משה עם משפחתו ועם יתרו חותנו לאחר שנפרד מהם ביציאתו לשליחות במצרים. תחילה אמנם יצא משה למצרים עם ציפורה אשתו ובניה כמסופר בשמות ד כ: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיִּרְכָּבֶם עַל הַחֲמֹר וַיִּשָּׁב אַרְצָה מִצְרַיִם וכו'", אבל אח"כ נפרדו. כך משתמע מהמפגש בפסוקים הנ"ל בפרשתנו, וכך גם במדרש מכילתא דרבי ישמעאל שאומר שמשה שלח את ציפורה חזרה למדין עקב טענתו של אהרון: "על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו? באותה שעה אמר לצפורה: לכי לבית אביך. ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה". על עניין זה של חזרתה של ציפורה ובניה אל משה בעלה ואביהם כבר הרחבנו בדברינו [ציפורה ומשה](#) בפרשה זו בשנה האחרת.

² האזכור הראשון של יתרו הוא דווקא בשם רעואל. שם שאגב מופיע במקרא עוד בספר בראשית כבנו של עשו (בראשית פרק לו). בנו של רעואל הוא אליפז שפילגשו תמנע ילדה לו את עמלק! מה שיוצר קשר קדום בין שבט מדין, בני הקיני ועמלק שנמצא אח"כ בספרים שופטים (פרקים א, ד, ה) ושמואל א (פרקים טו, כז ל). עד שנגיע אם נגיע, ראה שהשם רעואל נכנס אחר כבוד לבני ישראל בשמו של נשיא שבט גד: "אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל" (במדבר ב יד). וגם בספר דברי הימים א ט ח נזכר השם "רעואל" כשייך ל"מיוחסים" שגלו לבבל: "וּמְשָׁלִם בֶּן־שַׁפְטָיָה בֶּן־רְעוּאֵל בֶּן־יְבִנְיָה". גם רעואל של עשו, חוזר ונזכר בספר דברי הימים א א לו, כולל שמות בניו: "בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת זָרַח שָׁמָה וּמִזָּה". אז אולי אין זה רעואל "שלנו" שהיו לו כנראה רק שבע בנות שרעו את צאנו.

³ בהמשך המפגש/השהות של משה במדין בעת שברח מפרעה, אנו מתוודעים לשם יתרו, שם שיהפוך לשם העיקרי וילווה אותנו בכל סיפור שהותו של משה במדין ועד המפגש המיוחד של משה עם משפחתו ועם יתרו חותנו בפרשתנו. פסוק זה גם מקפל בתוכו את השם "חותן משה" שבתחילת פרק יח נצמד לשם משה, אך בהמשך מופיע כשם עצמאי בלי "יתרו". הכינוי "חותן משה" חוזר גם בספר שופטים א טז ומקשר את יתרו עם בני הקיני, ככתוב: "וּבְנֵי קִינֵי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי הַיּוֹדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנִגְבַּ עֲרֹד וַיֵּלְךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם". על בסיס פסוק אחרון זה, מבקש מדרש תנחומא שמות טז לחדש שבזכות משה היו בסוף ליתרו לא רק בנות כי אם גם בנים: "ומשנכנס משה לביתו נתברך והיו לו בנים דכתיב (שופטים א) ובני קני חתן משה".

⁴ זה "בגדול" האזכור השלישי של יתרו בתורה, בו משה מבקש מיתרו להישאר עם ישראל במדבר ולהיות להם "לעניינים". לנושא מורכב זה הקדשנו דף מיוחד בשם [דו-שיח משה יתרו](#) בפרשת בהעלותך ולא נחזור על הדברים כאן (רק "נגנוב" מעט). כאן אנו מתוודעים לשם השלישי של יתרו הוא "חובב", אשר נקרא כאן "בן רעואל" ומעורר קושי מסוים שלהלן נראה כיצד המדרש פותר. השם חובב חוזר גם בספר שופטים ד יא ושם אנחנו למדים שבתוך בני הקיני שהוזכר בהערה הקודמת, חל פירוט, ככתוב: "וְחֶבֶר הַקִּינִי נִפְרָד מִקֵּיִן מִבְּנֵי חֶבֶר חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אֶהְלוּ עַד אֵלּוֹן בְּצַעֲנָנִים אֲשֶׁר אֶת קֵדְשׁ". בפרק זה של ספר שופטים המתאר את מלחמת ברק ודבורה עם סיסרא אנו מתוודעים לשם "חבר" שמצד אחד נפרד מבני חובב חותן משה, אך מצד שני ממנו באה יעל שסייעה לבני ישראל במלחמתם עם סיסרא ומכונה: "יַעֲלָ אֶשֶׁת חֶבֶר הַקִּינִי", מה שחוזר ומקרב גם את חבר לבני ישראל.

"וישמע יתרו". שבעה שמות נקראו לו: יתר, יתרו, חובב, רעואל, חבר, פוטיאל, קני. יתר - שהותיר פרשה אחת בתורה. יתרו - שייתר במעשים טובים.⁵ חובב - שהיה חביב למקום. רעואל - שהיה כריע למקום. חבר - שנעשה כחבר למקום. פוטיאל - שנפטר מעבודה זרה. קני, שקנא לשמים וקנה לו תורה.⁶

שמות רבה א כו, פרשת שמות

"ויגדל הילד" ... והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו, כמו שעתיד לעשות לו כשיהיה גדול ... והיו שם יושבים חרטומי מצרים ואמרו: מתייראים אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו... מהם אומרים להורגו מהם אומרים לשורפו. והיה יתרו יושב ביניהם, אמר להם: הנער הזה אין בו דעת, אלא בחנו אותו והביאו לפניו בקערה אחת זהב וגחלת. אם יושיט ידו לזהב, יש בו דעת והרגו אותו. ואם יושיט ידו לגחלת, אין בו דעת ואין עליו משפט מות. מיד הביאו לפניו ושלח ידו ליקח הזהב. ובא גבריאל ודחה את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו, וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון.⁷

מסכת סוטה דף יא עמוד א

שלושה היו באותה עצה: בלעם, ואיוב, ויתרו, בלעם שיעץ - נהרג, איוב ששתק - נידון ביסורין, יתרו שברח - זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית, שנאמר: "וּמְשַׁפְּחוֹת סִפְרִים יִשְׁבִּי יַעֲבֹב תַּרְעָתִים שְׁמֵעָתִים שׁוֹכְתִים הֵמָּה הַקִּינִים הַבָּאִים מִחַמַּת יָבֵיט בֵּית רַבֵּב" (דברי הימים א ב נה), וכתוב: "ובני קיני חותן משה" (שופטים א טז).⁸

שמות רבה פרשה ד סימן ב

"וילך משה וישב אל יתרו חותנו" (שמות ד יח). זהו שכתוב: "בְּכָל יַת אֱהָב הֶרַע וְאָח לְצָרָה יִגְלַד" (משלי יז יז) - מי היה אהב הרע? זה יתרו שקבל למשה שהיה בורח מפני פרעה. מכאן אתה למד: מי שקבל על עצמו לעשות מצוה, אין אותה מצוה פוסקת מביתו. מצותו של יתרו שקיבל בתוך ביתו גואל שברח מפני השונא, עמד מביתו (מי) שקיבל לשונא שברח מפני הגואל והרגו. איזה זה? זה סיסרא שנאמר: "וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני" (שופטים ד), וכתוב: "ובני קיני חותן משה" (שופטים א).¹⁰

⁵ לדרשן חשוב להגיע למספר שבע ולכן הוא מונה את "יתר" ואת "יתר" כשני שמות נפרדים ומוצא שני "ייתורים" שונים שמסבירים את הסופת הי"ד לשמו. ואמנם, בהמשך המדרש שם מובאת דעה המשלבת את שני השמות: "מתחילה לא היו קוראין לו אלא יתרו, שנאמר: וילך משה וישב אל יתרו חותנו, וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת. וכן אתה מוצא באברהם, שמתחילה לא היו קוראין אותו אלא אברם, וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת, ונקרא שמו אברהם. וכן אתה מוצא בשרה וכו'". אבל יתרו מעניין הקשר עם יהושע שנוספה לשמו האות יו"ד.

⁶ ריבוי שמות לאדם מקורו אולי במסורות שונות שאוחדו לסיפור מרכזי אחד (ראה בדברינו [תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה](#) בפרשת משפטים), אך יכול גם לסמל תכונות ומאפיינים שונים באישיותו של אדם מיוחד ורב גווני. ראה בדומה עשרה השמות של משה במדרש ויקרא רבה א ג ובהם "חֶבֶר" שהוא גם אחד משמותיו של יתרו ויוצר קשר סמוי בין יתרו ומשה! ואם נחזור לשמותיו של יתרו, ראה הדרשה המקבילה במדרש ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא עח: "רעואל היה שמו ריע של אל ... קיני היה שמו ... שפירש ממעשה קיני דבר שמקנאים בו למקום ... קיני שקנה את השמים ואת הארץ ואת התורה וכו'". שם גם פותר המדרש את הבעיה שהזכרנו בהערה 4 בקשר לשמות חובב ורעואל, כשהוא מציג: "חובב היה שמו ולא רעואל היה שמו. ומה תלמוד לומר: ותבואנה אל רעואל אביהן? מלמד שהתינוקות קורים לאבי אביהם אבא". אם כך, נצטרך להיפרד מהשם רעואל שהוא שם אביו של יתרו, אך עדיין ניתן לומר שלא רק שהתינוקות קוראים לאבי אבא - אבא (המונח סבא איננו מוכר במקרא), אלא גם השם של הסבא עובר גם לבן ובאמת רעואל היה גם שמו של יתרו וגם שם אביו. כך או כך, ראה שוב כיצד נכנס שם זה לעם ישראל (אבל פחות אם בכלל בימינו).

⁷ המדרש מקדים את הופעתו הראשונה של יתרו לתקופת ילדותו של משה בבית פרעה בסיפור מבחן הזהב (בנוסחאות אחרות אבן יקרה, אודם) והגחלת - אגדה שכל ילד מכיר. כבר נדרשנו למדרש זה בדברינו [כבד פה וכבד לשון](#) בפרשת וארא, ושם הראנו שיתרו לא בהכרח יוצא כאן צדיק ומי שהציל את משה הוא המלאך גבריאל. מה שחשוב כאן הוא המפגש המשולש יתרו-משה-פרעה שהמדרש יוצר ושמתחבר לתחילת פרשתו. יתרו היה איש חשוב ונכבד ומוכר בעמי האזור ומשמש יועץ לפרעה, פרט שמדגיש את הסיכון שלקח כאשר נתן למשה כאיש מצרי נמלט מקלט אצלו, גם אם נאמר שלא זכר אותו מהאירוע בארמון פרעה.

⁸ יתרו גם נוכח בעת שפרעה ב"הבה נתחכמה" מטכס עצה איך לשעבד את בני ישראל. בריחתו של יתרו מסבירה את שהותו במדבר ושוב מדגישה את הסיכון שלקח על עצמו כשנתן מקלט למשה, כאשר הוא עצמו ברח מפרעה. ראה אגב ילקוט שמעוני שמות קסח שמהפך עוד יותר בזכותו של יתרו ואומר שניסה למחות בפני פרעה: "ויועץ המלך את שלשת יועציו ויאמר הנה עם בני ישראל וגו' ויען רעואל המדיני את המלך אם על המלך טוב אל תשלח ידך במי כי אלהיהם בחר במימי קדם ויקחם לחבל נחלתו מכל גויי הארץ ומי בכל מלכי הארץ אשר שלח במי ידו ונקח וכו'", וגם מזכיר לו את החסד שעשה יוסף עם מצרים: "והלא אביך גדל את יוסף על כל חכמתו ומילט כל שוכני ארץ מן הרעב ויצו להוריד יעקב ובניו מצרימה למען תמלט ארץ מצרים מרעב".

⁹ לאחר ההתגלות בסנה כאשר משה מבקש מיתרו רשות לחזור למצרים. וכאן שואלים את הילדים בשולחן שבת: איפה עוד כתוב בתורה "וילך משה"? (יש עוד פעם אחת משה לבד ועוד שתיים עם אנשים אחרים).

¹⁰ המדרש משבח את יתרו שנתן מקלט למשה ומקשר עניין זה ליעל "אשת חבר הקיני" שסייעה לעם ישראל במלחמתם עם סיסרא. זה נתן מקלט לגואל שברח משונא, וזו הרגה את השונא שברח מהגואל; וכהמשך המדרש שם: "לפי שאהב יתרו למשה והיה לו ריע, לכך נעשו בניו אחים לישראל בעת צרתן והרגה יעל לסיסרא". בשל מתן מקלט זה לא יכול משה לעזוב את יתרו בלי לקבל את רשותו, כפי שממשיך שם המדרש ואומר: "בשעה שאמר לו הקב"ה: ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר לו: ריבון העולם, איני יכול,

כתר יונתן שמות פרשת שמות פרק ב פסוק כא

וכאשר החכים [למד, נודע] רעואל שברח משה מלפני פרעה השליך אותו לבור והיתה ציפורה בתו של בנו מפרנסתו אותו בסתר בעת עשר שנים. ולסוף עשר שנים הוציאו מן הבור ובא משה בתוך גינתו של רעואל והיה מודה ומתפלל לפני יי שעשה עמו ניסים וגבורות.¹¹ וירא מקל שנברא בין השמשות וחוקק ומפורש עליו השם הגדול הנכבד שבו עתיד לעשות את המופתים במצרים ובו עתיד לקרוע את ים של סוף ולהוציא מים מן הסלע, והיה תקוע בתוך גינתו ומיד הושיט ידו ולקחו. והנה בכך הואיל משה לשבת עם האיש ויתן את ציפורה בת בתו למשה.¹²

שמות רבה א לב

יתרו כומר לעבודה זרה היה, וראה שאין בה ממש ובסר עליה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה. וקרא לבני עירו ואמר להם: עד עכשיו הייתי משמש אתכם, מעתה זקן אני, בחרו לכם כומר אחר. עמד והוציא כלי תשמישי עבודת זרה ונתן להם הכל. עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו... לפיכך הוציא את בנותיו.¹³

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א

... אמר משה, הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם. שבשעה שאמר משה ליתרו: תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו: קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה. אמר לו: מהו? אמר לו בן שיחיה לך תחילה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו: הישבע לי, וישבע לו, שנאמר: "ויואל משה" (שמות ב כא) - אין אָלָה אלא לשון שבועה וכו'.¹⁴

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א

"ויואל אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה" ...שלח לו ביד שליח ואמר לו: עשה בגיני, ואם אין אתה עושה בגיני, עשה בגין אשתך ואם לאו, עשה בגין בניך. לכך נאמר: "ויואל אל משה וגו'". ר' אליעזר אומר: נאמר למשה: "אני", אני הוא שאמרתי והיה העולם, אני הוא המקרב ולא המרחק, שנאמר: "האלוה מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק" (ירמיה כג כג). אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתי, אף

מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן; ומי שהוא פותח פתחו לחברו, נפשו חייב לו". למשה ואולי לכל בני ישראל יש חוב עתיק ליתרו ולבני מדין, גם אם אח"כ היו ביניהם חיכוכים לא פשוטים (הזנות בשיטים, מלחמת גדעון ועוד). ומסיים שם המדרש: "לכך אמר משה לפני הקב"ה: קבלני יתרו ונהג בי כבוד איני הולך אלא ברשותו, לכך כתיב וילך משה וישב אל יתרו חותנו". וזו אולי גם הכוונה למעשים הטובים שעשה יתרו (הערה 5) ובזכותם זכה להוספת האות יו"ד לשמו, בדומה ליהושע.

¹¹ כך גם בילקוט שמעוני שמות רמז קסח (אגדת משה מלך כוש) שמספר איך יתרו כלא את משה במטרה להסגירו לשלטון כאשר יחפשו אחריו, וציפורה פרנסה אותו עשר שנים ושמרה עליו. מדרשים מאוחרים אלה מציגים תמונה שונה לחלוטין באשר לאופן שבו התקבל משה אצל יתרו, מסיבות שאפשר להבינן, וממילא גם הבלטת חלקה ומקומה של ציפורה בקבלתו של משה במדין, אהבתה הגדולה אליו, המפגש המחודש ביניהם בפרשתנו וסיפור האשה הכושית בספר במדבר. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [ציפורה ומשה בפרשה זו](#).

¹² לצד סיפור כליאתו של משה בידי יתרו משתרבב גם הסיפור על 'מטה האלהים' שנברא בין השמשות (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז) ונמסר בשרשרת מאדם הראשון, דרך חנוך, נח, האבות והגיע אל יתרו שמצא אותו במצרים, ומגירתו של יתרו לקח אותו משה. ראה אגדה זו בפרקי דרבי אליעזר ובפירוש ר' חיים פלטיאל לשמות ב כ, מדרש השכם המובא באוצר המדרשים איזנשטיין ועוד. בחלק ממדרשים אלה משתמע שיתרו כלא את משה בבור משום שראה שהוא יודע לקרוא את האותיות הסודיות (בכתב עברי) שחוקקות על המטה. וכבר הארכנו לדון גם בנושא זה בדברינו [ואת המטה הזה תיקח בידך](#) בפרשת שמות, ראה שם.

¹³ בפרשתנו אומר יתרו: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" ובאו על כך דברי מדרש דברים רבה א ה: "אילו אחר אומר עתה ידעתי כי גדול ה' וגו', היו אומרים: זה אומר עתה ידעתי? אלא יתרו שהיה יודע, שחזר על כל בתי עבודה זרה שבעולם ולא מצא בהם ממש ואח"כ בא ונתגייר - לזה נאה לומר: עתה ידעתי". אך מדרש שמות רבה מקדים את עזיבת יתרו את עבודה זרה עוד לפני שמשה מגיע אליו! ראה שם בקטע לפני שהבאנו: "והלוא הקב"ה שונא עבודה זרה ונתן מנוס למשה אצל עובד עבודה זרה?". ועל כך שילם יתרו בכך שאנשי עירו נדו אותו ואף אחד לא היה מוכן לרעות את צאנו ונאלצו בנותיו להיות רועות (גם רחל הייתה!). שוב יתרו 'משלם' בגין הקשר עם משה.

¹⁴ כנגד המדרש הקודם, עומד מדרש זה לפיו לא רק שיתרו לא נטש את עבודה זרה שעבד, אלא אדרבא, השביע את משה שהבן הראשון שלו יהיה מוקדש לעבודה זרה! ומשה הסכים ונשבע לו על כך! הוא יתרו שלא הניח עבודה זרה בעולם שלא עבדה (מכילתא יתרו), הוא יתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה ומכאן שמו פוטיאל (בבא בתרא קט ע"ב). לדמותו של יתרו כעובד עבודה זרה יש פנים ומדרשים לכאן ולכאן. אפילו את שבחו בפרשתנו במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יח: "עתה ידעתי כי כי גדול ה' מכל האלהים - אמרו: מתחלה לא הניח יתרו עבודה זרה בעולם שלא עבדה. עכשיו הודה בדבר שנאמר: אלהים, האלהים, כל האלהים, מכל האלהים" - אפילו שבח זה ניתן להבין בשני פנים. אבל איך נבין את השבועה של משה? על כך הרחבנו בדברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו בפרשת שמות](#) וכן [פסל מיכה](#) במיוחדים.

אתה, כשיבוא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשום שמים, אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו. מכאן אתה למד, שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב, ולא כשם שעשה אלישע לגחזי ודחפו לעולם.¹⁵

מסכת סנהדרין דף צד עמוד א

תנא משום רבי פפייס: גנאי הוא לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה, עד שפתחה הארץ ואמרה שירה שנאמר: "מִפְּנֵי הָאָרֶץ זָמַרְתָּ שְׁמֵעֲנֵנוּ צְבִי לְצַדִּיק וְגו' " (ישעיהו כד ט).¹⁶ כיוצא בדבר אתה אומר: "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם". תנא משום רבי פפייס: גנאי הוא למשה וששים ריבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה'.¹⁷

"ויחד יתרו", רב ושמואל. רב אמר: שהעביר חרב חדה על בשרו, ושמואל אמר: שנעשה חדודים חדודים כל בשרו. אמר רב, היינו דאמרי אינשי: גיורא, עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה.¹⁸

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה ב

"ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם" ... "וירא חתן משה" ... ראהו שהיה כמלך יושב על כסאו והכל עומדין עליו; אמר לו: "מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך" ... "ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה. נבול תבול". ר' יהושע אומר: יחללו אותך וינשרו אותך; ר' אלעזר המודעי אומר: ינבלו אותך ויקנטרו אותך כתאנה זו שעליה נבלות ... "כי כבד ממך הדבר". אמר לו: הסתכל בקורה זו, כשהיא לחה שנים שלשה נכנסין תחתיה ואין יכולין לעמוד בה, ארבעה חמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה. כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך. ... "וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר" - כל אשר אמר לו חותנו ... "אל נא תעזוב אותנו" (במדבר י לא). אמר לו: אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדבריך, אל נא תעזוב אותנו.¹⁹

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה ב²⁰

¹⁵ ולא כמו יהושע בן פרחיה שדחף את ישו (גמרא סוטה מז ע"א). הגענו אחר כבוד אל פרשת השבוע. דרשה זו מצביעה על הקושי של חידוש הקשר לא רק של משה עם יתרו ועם ציפורה אשתו אלא אולי גם עם בניו. יתרו כמעט מתחנן לפני משה שיקבל את פניו ואת פני אשתו ואת פני בניו. האם שכח משה את כל הטובה שעשה לו יתרו ואת המסירות והאהבה של ציפורה אשתו? אל יתרו מצטרף בדרשה השנייה גם הקב"ה שצריך להזכיר למשה לקרב ולא לרחק - הוא משה שיקבל את **הערב רב**. ראה איך הדרשן מתחכם עם הפסוק ושם לא רק את המילה "אני" אלא את הפסוק כולו בפי הקב"ה. מי הוא "ויאמר אל משה" הקב"ה. ומה הוא אומר לו? "אני הוא שאמרתי והיה העולם" ואני אומר לך שהנה יתרו בא אליך. תזכורת למשה שבנוסף לעיסוקו בדברים שברומו של עולם, יש לו גם משפחה! הם הבנים שביקש לקחת איתו למצרים, כאשר ביקש רשות מיתרו לחזור למצרים, על מנת שיוכלו לעמוד לפני הר סיני ולשמוע את הדיבר הראשון: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (ראה שמות רבה ד ד). בכך הופך יתרו גם סמל לגרים ולקירוב רחוקים (סוף מסכת עדויות משנה) שגם הם חלק ממעמד הר סיני ומתן תורה. ראה דברינו **כולנו גרים** בשבועות וכן **אשר ישנו פה ואשר איננו פה** בפרשת נצבים.

¹⁶ ולפיכך גם לא נעשה חזקיהו משיח משום שלא אמרו הוא ודורו שירה (על מפלת סנחריב בשערי ירושלים). נראה שצריך לקרוא את הפסוק בישיעהו במלואו: "מִפְּנֵי הָאָרֶץ זָמַרְתָּ שְׁמֵעֲנֵנוּ צְבִי לְצַדִּיק וְאָמַר רְזִי לִי רְזִי לִי אוֹי לִי בְּגָדִים בְּגָדוֹ וּבְגָדוֹ בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ" והדרשן או עורך המדרש העדיף לקצר.

¹⁷ משה ובני ישראל כן אמרו שירה, אבל לא אמרו: "ברוך ה'!" יתרו אינו הראשון לומר "ברוך ה'", כבר הקדים אותו עבד אברהם כשהודה על 'מציאת רבקה': "וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבְרָהָם" (בראשית כד כז), ואולי גם נח בבראשית ט כו: "וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שָׁם", ומלכיצדק בבראשית יד כ: "וּבְרוּךְ אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר מִגֵּן צַרִּיף בְּיַדְךָ וְכו'". (ולא ספרנו את המקומות בהם אדם מברך אדם אחר בלשון: "ברוך ה'", לבן בראשית כד לא, ואבימלך בראשית כו כט). גם לאחר יתרו, מצאנו "ברוך ה'" אצל דוד ואביגיל שמואל א כה לב, בתפילת שלמה מלכים א פרק ח, בתהלים ועוד.

¹⁸ תרגום: גר, עד עשרה דורות אל תבזה גוי לפניו. אסור להזכיר לגר את מוצאו ("וגר לא תונה", משנה בבא מציעא פרק ד משנה י), אבל גם לא להתעלם ממוצאו (לספר לו בדיחות על "גוי ויהודי"). פירושים רבים נאמרו עוד על "ויחד יתרו" מהם לחיוב ומהם לביקורת אם לא לשלילה. לחיוב, ראה מדרש תנחומא יתרו ה: "ויחד יתרו - שייחד שמו של הקב"ה ... שנעשה יהודי". (חילופי ח"ת וה"א: "וייחד יתרו", משלים את שיטת רב לעיל שיתרו מל והתגייר). ובמדרש תהלים שוחר טוב מזמור קכ: "כשהקב"ה גואל את ישראל לא הם מודים בלבד אלא הכל מודים, תחילה גאלם ממצרים וקלסוהו הכל, שנאמר: ויחד יתרו". אך מנגד, בשיטת שמואל (שרב בעצם מסכים איתה) מדגיש רש"י שיתרו היה "מיצר על איבוד מצרים". ומדרשים אחרים כשמות רבה כז ו מציינים שיתרו היה בתחילה בעצה אחת עם עמלק ("הקיני") ורק לאחר שראה: "שאיבד הקב"ה את עמלק מן העולם ... תהה ועשה תשובה". וזה פשר סמיכות מלחמת עמלק שבסוף פרשת בשלח עם תחילת פרשת יתרו. מהו "וישמע יתרו"? שעמלק ניגף. הנה כי כן, שוב פנים לכאן ולכאן בדמותו של יתרו.

¹⁹ אחת הפרשות המופלאות בתורה היא פרשת מינוי הדיינים הנזכרת בחצי הראשון של פרשת השבוע. התורה כוללת ציונים לא מעטים על הנהגות בתי הדין: "ודל לא תהדר בריב", "לא תעשו עוול במשפט", "לא תכירו פנים במשפט, כקטון כגדול תשמעון, לא תגורו מפני איש" ועוד, ואף מקדישה לכך פרשה בספר דברים: "שופטים ושוטרים תתן לך". אבל את סדרי מערכת המשפט - את הצורך במבנה מסודר של שופטים שיהיו זמינים ומאורגנים כראוי "ושפטו את העם בכל עת", למדנו מיתרו כהן מדין! וכבר הקדשנו לנושא זה גיליון מיוחד בשם **פרשת מינוי הדיינים** בפרשה זו, כולל התמיהה הגדולה כיצד משה לא מזכיר "פרט קטן" זה כשהוא חוזר על העניין בספר דברים פרק א, תחילת פרשת דברים.

²⁰ אנו ממשיכים מסוף המדרש הקודם.

"וישלח משה את חותנו" ר' יהושע אומר: שלחו בכבודו של עולם; ר' אלעזר המודעי אומר: נתן לו מתנות רבות; שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד, שנאמר: "אל נא תעזוב אותנו" (במדבר י לא). אמר לו: אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדבריך, אל נא תעזוב אותנו.²¹

ספרי זוטא במדבר פיסקא י סימן ל

"ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצו" ... למה חזר לארצו? ... אלא כך היה יתרו מחשב ואומר: וכי מה הנר הזה בין חמה ללבנה? משה חמה ואהרן לבנה, מה אור יש לי ביניהם? אלא הריני הולך לארצי ומגייר את כל בני מדינתו ומכניסן תחת כנפי השכינה. לפי כך הוא אומר: "כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך". דבר אחר: ... למה חזר לארצו? אלא כך היה יתרו מחשב ואומר: כל השנים הללו היו בני אדם מפקידין אצלי פקדונות שאני הייתי הנאמן שבעיר, ואם אני מניחן והולך לי הן אומרין ברח לו יתרו ולקח כל פקדונותיו ונתן לחותנו. נמצאתי מוצא שם רע עלי ועליך. אלא הריני הולך ומחזיר את כולן. דבר אחר: ... למה חזר? אלא היה מחשב ואומר: השנה הזאת שנת בצורת היתה ואני לוייתי ופרנסתי את העניים ואם אין אני הולך ופורע את החובות נמצאתי מחלל שם שמים. אלא הריני הולך ופורע.²²

שמות רבה (שנאן) ז ז, פרשת וארא

"וְאֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן לָקַח לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאל לֹא פוּטִיאל לֹא נֹאמֵר, אֲלֵא מִבְּנוֹת פּוּטִיאל", שהיתה אשתו משתי משפחות: מצד אחד משבט יוסף, שפטפט ביצרו, ומצד אחר מיתרו, שפיטם עגלים לעבודה זרה.²³

שבת שלום מחלקי המים

²¹ סוף דבר. יתרו ומשה נפרדים (פעמיים! ראה להלן). במדרש זה מתוך כבוד והוקרה ומתנות רבות. ומגדיל המדרש כשהוא מחבר פרידה זו לפרידה השנייה המסופרת בתורה בפרשת בהעלותך ומציין שמשה ביקש מיתרו שלא יעזוב אותם! אלא יתרו מבקש ללכת ולספר שבחו של הקב"ה במקומו, כדברי מדרש תנחומא (בובר) פרשת יתרו סימן ו: "אמר לו: מבקש אני לילך ולומר שבחו של הקב"ה במקומי ... וכשהקב"ה עשה נסים לישראל הם מקלסים אותו ואומות העולם מקלסים אותו, שנאמר: יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קלח ד)". אך לעומתם, באים מדרשים אשר רואים את שילוח יתרו בעין פחות חיובית. ראה פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יב - בחדש השלישי: "לב יודע מרת נפשו (משלי יד י), אילו ישראל. ובשמחתו לא יתערב זר, זה יתרו. וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שמות יח כז). מה כתיב בתריה? בחדש השלישי". היינו, יתרו נשלח חזרה לארצו על מנת שלא יהיה נוכח במעמד הר סיני! ומרחיב ומגדיל בעניין זה מדרש תנחומא (בובר) פרשת יתרו סימן יא שאומר: "אמר הקב"ה: בניי היו משועבדים בטיט ולבנים ויתרו היה יושב בתוך ביתו בהשקט, ובא לראות בשמחת התורה עם בניי? לכך, וישלח משה את חותנו, ואחר כך: בחדש השלישי. למה כך? דרש משה קל וחומר: ומה אם מצוה אחת כשבא הקב"ה ליתן מצות פסח אמרה תורה: כל בן נכר לא יאכל בו, שש מאות ושלוש עשרה מצות שרוצה ליתן לישראל, היא יתרו כאן ויראה אותם?! לפיכך: וישלח משה ואחר כך: בחדש השלישי". ראה דברינו **כל בן נכר לא יאכל בו** בפרשת בא. שוב, פנים לכאן ולכאן בדמותו המורכבת והמיוחדת של יתרו ואולי גם כאב-טיפוס לגרים ומצטרפים אחרים לעם היהודי (הכל בעיני הדרשן מקומו וזמנו). ואגב יש לציין שכאן אנו נפרדים מהשם יתרו בתורה ובמקרא כולו. בפרשה שיתרו נתן לה את שמה, נזכר שמו בפעם האחרונה. אבל יבוא ספר במדבר ויספר את פרידת יתרו ומשה בשנית, אך שם בשם "חובב".

²² סיפור פרידתו של יתרו ממשה ובני ישראל חוזר בפרשת בהעלותך (בשם "חובב חותן משה", לא יתרו) וכבר נדרשו הפרשנים והמדרשים באשר לפרידה חוזרת זו, האם אכן חזר יתרו לארצו בפרשתנו, ככתוב: "וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו", אלא ששוב חזר יתרו למחנה ישראל בקטע שהתורה לא מספרת (התגעגע לבתו ולנכדים?) וכאן שוב נפרד; או שמא שני הסיפורים אחד הם (למרות פערי הזמנים לכאורה) "ואין מוקדם ומאוחר בתורה". במדרש זה ע"פ יתרו מוצג באור מאד חיובי וכמי שחושש מאד מחילול השם שייגרם אם לא יחזור למדין ויסדיר שם את ענייניו. אזכור שנת הבצורת כאן מוצג גם בהנגדה ברורה לדמויות כמו אלימלך (מגילת רות) שעזבו את הארץ בתקופת רעב (דברינו **בימי שפוט השופטים** במגילת רות). משה אגב, לא נשאר חייב ליתרו ועונה לטענות אלה בטענה כגון: "שלא תנעול דלת בפני הגרים הבאים" ומנסה לשכנע אותו להישאר איתם. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו **דו-שיח משה יתרו** בפרשת בהעלותך. ומה שלא מצליח משה שם, עושים הפרשנים והמדרשים כשהם דנים בספרים שופטים ושמואל בקשר המתמשך של צאצאי יתרו הוא חובב הוא רעואל עם בני ישראל.

²³ התמקדנו בשם יתרו ובמקצת גם בחובב ורעואל שנזכרים בתורה (והזכרנו גם את "חבר" שנזכר בספר שופטים במלחמת סיסרא, הערה 4 לעיל). המדרש, סביב דמותו של פנחס מוסיף גם את השם פוטיאל שאחת מבנותיו הייתה אמו של פנחס, היינו אשתו של אלעזר בנו של אהרן, אחיינו של משה. המדרש כאן, בעקבות הגמרא בסוטה מג ע"א ובבא בתרא קט ע"ב, מרכיך קצת "ייחוס" זה של פנחס, שאמו היינו אשתו של אלעזר, לא הייתה אחת מבנותיו של יתרו הוא פוטיאל, אלא בת מנישואין של משה או משהי משבט יוסף עם משה או משהי פוטיאל הוא יתרו. אבל עדיין פנחס מיוחס ליתרו (סבא רבה שלו) "שפיטם עגלים לעבודה זרה". אך כל זה נזכר בלעז שהלעיזו השבטים (שמעון?) על פנחס וקנאותו: "ראיתם בן פוטי זה, בן שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים יהרוג נשיא מישראל!" (סוטה מג, בבא בתרא קט). לעז זה מזכיר שוב את הדעה המגנה את יתרו, דרך השם "פוטיאל", אך לשיטתו שהתגייר, נראה ששכחו המלעיזים את ההלכה שלא להונות את הגר! ראה מדרש מכילתא בו פתחנו שדורש את שבעת שמותיו של יתרו ואומר: "פוטיאל - שנפטר מעבודה זרה!" אבל מי שרוצה להלעיז, תמיד ימצא איזה פסוק או דרשה.

מים אחרונים: התמקדנו באזכורים של יתרו (ורעואל וחובב) בתורה ומוצה היקף הגיליון ואף גלש. בניו ושבטו של יתרו הוא: "חובב חותן משה", נזכרים גם מעבר לתורה, בעיקר "חבר" והקיני שהם משפחתו (הרחבה). ראה הפסוקים בראש הגיליון. דיון באלה דורש גיליון נפרד. לסקירה של גלגול צאצאי בית יתרו, ראה פירוש רד"ק שופטים א טז אשר מתאר באריכות את קורות שבט הקיני ויחסיו עם עם ישראל מאז פרידתו של יתרו מבני ישראל בפרשת בהעלותך, דרך תקופת השופטים, (עתניאל בן קנז), ימי שאול המלך, ימי דוד ושלמה סיפור "דושנה של יריחו" והקשר לבניית בית המקדש, ועד תקופת ירמיהו ("בית הרכבים"). ראה שם דבריו בהפרדה הגמורה מעמלק: "כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרים והצר להם לפיכך שמר לו הקב"ה הדבר עד סוף כל הדורות ... ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו הקב"ה הטובה עד סוף כל הדורות".